

TWEE VISITATIEVERBALEN
DER COMMANDERIE
VAN DE ORDE VAN ST. JAN TE SNEEK,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN,

Commissie bij het Rijks-archief te Arnhem.

Over de commanderie van de orde van St. Jan te Sneek is tamelijk weinig bekend, althans in druk uitgegeven. Hieraan is het zeker toe te schrijven, dat Moll in zijne Kerkgeschiedenis II, tweede stuk, blz. 139, kon zeggen: „Het bestaan van een St. Janshuis te Sneek is onzeker”. Hij is hiertoe blijkbaar gekomen, omdat A. Matthaeus in zijne Analecta V, blz. 943, deze commanderie niet heeft genoemd. Maar deze laatste geleerde schrijver heeft ook nog op andere wijze getoond niet al te goed op de hoogte te zijn van de orde van St. Jan; immers onder de van de Utrechtsche balye afhankelijke „membra” noemt hij Harderwijk en 's Heerenloo, terwijl toch ieder weet, dat de commanderie van 's Heerenloo of St. Jans dal bij Harderwijk lag en laatstgenoemde stad geene commanderie had.

Onder de gedrukte bronnen voor de geschiedenis van het huis te Sneek komen hoofdzakelijk in aanmerking de Tegenwoordige staat van Friesland III, blz. 267, en de Oudheden en Gestichten van Vriesland, blz. 53. Het laatstgenoemde werk verhaalt hierover:

„De ridders van Maltha hadden een klooster bij Sneek staan, door de wandeling genaamd 't Hospitaal van S. Jans berg. Uyt dit klooster plagt de parochikerk haare pastoors

te krijgen; achterevolgens het recht van patroonschap, dat de S. Jans-heeren over verscheide kerken, als die van Oppenhuizen, van Bolswaard en van Sneek, plagten te hebben”.

Volgens de aantekeningen van den schrijver (blz. 57—66) zou de Sneeksche commanderie reeds omstreeks het jaar 1206 gesticht zijn. Hij grondt deze bewering op een mededeeling van Winsemius, dat het klooster bij den brand van 1294 reeds 88 jaren had bestaan. Wat hij van de aanwezigheid van ridders der orde te Sneek verhaalt, berust geheel op vermoedens, die wij naar het rijk der fantasie moeten verwijzen, daar uit het visitatieverbaal van 1495 ten duidelijkste blijkt, dat geen enkel persoon van adel zich te Sneek bevond, maar slechts gewone broeders ¹⁾.

Behalve de reeds vermelde gedrukte bronnen kunnen nog genoemd worden:

1^o. Register van den aanbreg van 1511, uitgave van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. Dorpsgewijs worden hier de landerijen in Friesland met de eigenaren en huurders enz. vermeld. Zoo ook die van het St. Jan of Hospitaalklooster bij Sneek: o.a. dl. II, blz. 367 v.v. (Ijsbrechtum), 384 v.v. (Tirns).

Dergelijke opgaven, te vergelijken met die in de hier gepubliceerde visitatieverbalen, komen voor in de Beneficialboeken van Friesland van 3 Nov. 1542; blz. 268, 409 en 415.

2^o. Een belangrijk en uitvoerig vonnis der Arr.-Rechtbank te Leeuwarden, en daar aangehaalde schrijvers en stukken, van 7 Nov. 1907. Weekblad v.h. Recht, nos. 8624 en 8625. Ook afzonderlijk in enkele exemplaren gedrukt, waarvan er één aanwezig is in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden.

¹⁾ In 1449 was de edelman Geltet van Harinxma commandeur van het Hospitaalklooster bij Sneek. Reimers, *Papsturkunden*, S. 7, 52. De zeer bijzondere omstandigheden, waaronder hij in de orde is gekomen, zijn van dien aard, dat zij in mijne opvatting geene verandering brengen.

Dit vonnis, waarvan hooger beroep aanhangig is bij het Hof te Leeuwarden, handelt over de rechtspositie van de zoogenaamde landen van het Convent Ee, een complex van landerijen, groot ruim 55 H.A. of 151 pondematen, gelegen onder Ijsbrechtum. Het Hospitaalklooster trok jaarlijks 200 goudguldens uit deze landerijen, n.l. in de aan de Hervorming onmiddellijk voorafgaande jaren.

3^o. Reimers, Friesische Papsturkunden aus dem Vatikanischen Archive zu Rom, S. 7, 10, 44, 51. Uitgave van het Friesch Genootschap te Leeuwarden 1908.

Schriftelijke bronnen bevinden zich verder in het Rijksarchief te Leeuwarden, waar de visitatieverbalen ontbreken, n.l.:

a. 84 stukken, waaronder vele origineelen, loopende over de jaren 1400—1580.

b. Een handschrift getiteld: Besoignes van de Heeren gecommiteerden der Staten van Friesland, gebesoigneert hebbende over de geëyschte goederen in de respectieve Provinciën gelegen aen de Ridderlycke ordre van Malta, volgens resolutie van 8 April 1664.

Onder de bijlagen van dit rapport komen afschriften voor van gedeeltelijk niet meer voorhanden, gedeeltelijk tot groep a behorende oorspronkelijke stukken ¹⁾.

Ik verheug mij in staat te zijn de kennis aangaande deze stichting eenigermate aan te vullen, daartoe in staat gesteld door een bundel stukken, die zich onder No. 386,7 bevinden in het archief der Arnheemsche commanderie, dat bewaard wordt in het depôt der Rijksarchieven in Gelderland.

Het belangrijkste in dezen bundel zijn de verbalen der visitatiën, die een nauwkeurig en tamelijk volledig beeld geven van den innerlijken en uiterlijken toestand der commanderie en die hieronder volgen.

Het verbaal van 1495, voorkomende in een rapport over *alle* Nederlandsche commanderieën, is een afschrift, naar

¹⁾ Deze mededeelingen heb ik te danken aan de welwillendheid van den heer Mr. P. C. J. A. Boeles te Leeuwarden.

het mij voorkomt, uit de 17de eeuw en niet geauthentiseerd.

Van een gedeelte van dit verbaal is in den bundel 386,7, bevattende een rapport van 1664 (overeenkomende met het bovengenoemde in het Leeuwarder archief (*Red.*), een authentiek afschrift, afgegeven in 1664 door de Kanselarij van het prioraat Duitschland der orde van St. Jan, geschreven op papier. De sporen van het opgedrukte zegel in rood was zijn nog aanwezig.

Het verbaal van 1595 is een door een notaris geauthentiseerd, naar ik vermoed uit tamelijk denzelfden tijd als eerst genoemd stuk dateerend afschrift. Beide verbaalen te zamen vormen No. 386,2.

I. Verbaal der visitatie van 1495.

SNECK, membrum preceptoriae
Traiectensis.

Die quarto decimo Augusti 1495, existentibus dominis visitoribus in preceptoria Traiectensi, comparuit coram eis frater Johannes Eten, preceptor domus in Scheneck (sic), quae est membrum preceptoriae Traiectensis. Dictum membrum est situatum in provincia Frisiae sub dominio Nobilium de Bock, Traiectensis diocesis.

Die eodem prestitum fuit iuramentum eidem domino preceptori ad informandum dominos visitatores de quesitis per eos in quantum sibi innotuerit.

Primo domus dicti membri est lapidea, magna, in bona reparatione, situata extra muros oppidi Sneck. Habet ecclesiam non parrochiam mediocrem, bene reparatam, intitulatam sub vocabulo Sancti Johannis. Habet sex altaria, primum consecratum in honore sancti Johannis, secundum sanctae Crucis, tertium Patriarcharum, quartum beatae Mariae Virginis, quintum Mariae Magdalenaë; sextum est de novo erectum, non consecratum.

Item communitas oppidi predicti habet septem ecclesias parrochiales. Vacante una earum habet communitas providere de dictis ecclesiis, tamen uni religionis ¹⁾ Sti Johannis, videlicet in Ysbredum (Ysbrechtum), Ulschar (Folsgara), Hummers (Hommerets), Tebalgega (Abbega?), Opincure (Offingawier?) ad ora Sneck.

Item preceptor habet providere uni parrochiali ecclesiae in Bulswordia (Bolsward) et habet conferre de duabus grantiis, una in Thosinghusen (Osingahuizen), altera in Ausebolde (?).

Item in dicta domo sunt septem cappellani, quorum unus preceptor, secundus frater Gauricus Theodorici, tertius frater Nicolaas Versdock, quartus frater Arnoldus Johannis, quintus frater Jacobus Alckmarie, sextus frater Bartholomeus Amsterdamis, septimus frater Jacobus Delfft.

Item dicti cappellani tenentur omni die cantare unam missam et legere duas et cantare omnes horas canonicas.

Item in dicta ecclesia est una lampas die noctuque ardens coram venerabili sacramento.

Sequntur bona ecclesiae.

Item calices argentei deaurati VII cum eorum patenis.

Item missalia VI.

Item cappae setae II.

Item casulae setae diversorum colorum VI.

Item vestes lenitiacae (?) setae IIII.

Item casulae panni diversorum colorum XII.

Item in ceteris est ecclesia satis provisa.

Item monstrantia una deaurata ad usum venerabilis sacramenti.

Item crux una argentea magna.

Item ampullae duae de argento.

Sequntur bona domus.

Item lecti cum eorum necessariis XXX.

¹⁾ = orde.

Item domus est in reliquis necessariis bene provisa.

Item vaccae XXIII.

Item equi II.

Item coclearia argentea XXIII.

Item dicta domus et eius conventuales sunt exempti a quibuscunque exactionibus, subventionibus et oneribus impositis et imponendis, ut apparet per quandam antiquam copiam non autenticam. Illius literae tenor sequitur et est talis:

„Frater Conradus de Bruynsberch, Sacrae Domus Hospitalis sancti Johannis Hierosolimitani provinciae Alemaniae prior, nec non frater Johannes Ganda, commendator totusque conventus sanctae Catharinae Traiectensis Hospitalis eiusdem, universis et singulis etc.

Datum anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo octavo, ipso die beati Remigii episcopi et confessoris¹⁾.

Ad sciendum monetam currentem in Sneck, item schobe XV faciunt unum stuberum; item XXIII stuberi et VII schobe faciunt unum florenum Renensem in auro.

Introitus pecuniarum.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Oza uper Ee²⁾ in Ysbrechen ratione censuum et LXXIII pontmaten pascuarum LXXXII—XI—VII.

Item dictum membrum habet omni anno a quodam Alberto Simonis in Isbrecht ratione LXXVIII pontmaten pascuarum XXXX— —

Item dictum membrum habet omni anno a quodam Ababus in Isbrecht ratione LXXX pontmaten . XXXII— —

Item dictum membrum habet omni anno a monasterio

¹⁾ Bij het aanhalen van brieven in deze verbaalen geeft men slechts den aanhef en het slot.

²⁾ Deze plaats, die van belang is voor de voormelde, thans bij het Leeuwarder Hof aanhangige procedure is op verzoek nog eens bepaaldelijk door Dr. van Veen gecontroleerd met het authentieke afschrift van 1664 en het blijkt, dat daarin eveneens staat „upere”.
RED.

Taber in Isbrecht ratione XXXXV pontmatten . XXIII— —

Item dictum membrum habet omni anno a quodam
Sitta, abbas in Isbrecht, ratione LXX pontmatten . . .
XXXV—XVII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Eynck in
Isbrecht ratione V pontmatten pascuarum . . . II—III.

Item dictum membrum habet omni anno a quodam
Yelchen Pauli in Isbrecht ratione XXXVI pontmatten . .
XVIII—XVI—VII.

Item dictum membrum habet omni anno a quodam Here
Nicolai (in) Ternes ¹⁾ ratione LXX pontmaten
XXXVIII—VII—

Item dictum membrum habet omni anno a quodam Eb-
delmo Johannis ratione LVIII pontmatten pascuarum . .
XXVIII— —

Item dictum membrum habet omni anno a quodam
Bruer Dudes in Ternes ratione LX pontmatten
XXX—XII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Franken
Gherardi in Ternes ratione L pontmatten XXV—XII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Theodorico
Johannis Antonii in Hanteum ratione LXXV pontmatten .
XXXX—XX—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Theodorico
(in) Hantum ratione XXX pontmatten pascuarum
XV—VII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Berbent
Jaren in Gantum ²⁾ ratione XX pontmatten pascuarum .
XXV—XII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Meyn
Auwe in Gantum ratione XXX pontmatten pascuarum .
XVII— —VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Nicolao
Simoni Johannis in Gautum ratione LXXVIII pontmatten
XXXX— —

¹⁾ Tirns.

²⁾ Goutum.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Gerban in Vollen ratione L pontmatten pascuarum . XXIII—VI—.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Lolck in Tebalgerga ratione LXIII pontmatten . . XV—VII—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Geyrtgin in Iist ratione LXXX pontmatten pascuarum XVII—XX—VII.

Item dicta domus habet omni anno a Reinero Aurifabro in Schneck ratione certae pascuae . . . VII—XV—VII.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Petro Kunnen in Sneck ratione pascuae V—X—.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Laurentio Carnificis (sic) in Sneck ratione pascuae . . III—III—.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Gelmario in Sneck ratione pascuae III—XXI—.

Item dicta domus habet omni anno a Volquino in Sneck ratione pascuae III—III—.

Item dicta domus habet omni anno a quodam Ferk Jacobi in Sneck ratione pascuae III—VIII—.

Item dicta domus habet omni anno de diversis personis in oppido Sneck ratione pascuae XXI—VIII.

Item dicta domus habet omni anno in Sneck de diversis personis ratione pascuarum XXXIII—XII—.

Item dicta domus habet pascuos ad usum vaccarum suarum, quae valent, quando locarentur, omni anno . . .
XXXXI—XI—.

Item ratione offertorii ¹⁾ non fit introitus, quia, quando fuit (i. fiunt) offertoria, veniunt tot hospites, quod magis consumitur quam lucratur. Etiam offertorium non est magnum, quia ecclesia est capella et non parochialis.

Exitus pecuniarum.

Item dicta domus tenetur dare omni anno magistris

¹⁾ Het woord *offertorium* heeft meer dan ééne beteekenis. Hier schijnt slechts deze te passen: Oblatio, quae Ecclesiis a fidelibus fit (du Cange), evenals in deze door du Cange aangehaalde plaatsen: „Qui nobis benevole . . . oblationes suas et offertoria sua personaliter obtulit” en „Rector percipit omnia offertoria”.

fabricae ecclesiae parochialis in Sneck ratione census (sic),
qui possunt redimi ¹⁾ XVIII— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno Olfart Meingen
in Isbrechten ratione census certi pascuae III— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno magistro
fabricae in Gantum ratione census VI— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno Johanni Reineri
in Sneck ratione census VI— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno cuidam
Sebaudo Sibrandi in Sneck ratione census . . III— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno Heingen in
Elst ²⁾ ratione census VI— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno Golmero
Gysberti in Sneck ratione census XXXX— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno ex certa
pascua III—III—.

Item praeceptor dictae domus dat omni anno praeceptor
in Traiecto ratione arrendationis dicti membri . L— —.

Item sacristae pro salario III—III—.

Item coco pro salario V— —.

Item porterio pro salario III—III—.

Item famulo coci pro salario I—XVIII—.

Item expenduntur omnibus annis pro ligno et cespitibus
XXXX— —.

Item pastori pro salario VI—VI—.

Item in dicta domo sunt ultra ipsum praeceptorem sex
cappellani. Dicit ipse praeceptor sufficere pro expensis
cuiuslibet cappellani omni anno florenos 12; faciunt . .
LXXII— —.

Item in dicta domo sunt septem famuli, videlicet sacri-
sta, canuarius (?), cocus, porterius, famulus domus, famu-
lus coci et pastor. Dicit ipse dominus praeceptor suffi-
cere pro expensis cuiuslibet famuli omni anno florenos 7;
faciunt XXXXVIII— —.

Item dicta domus tenetur dare omni anno cuidam fratri

¹⁾ Iosrenten.

²⁾ Hiermede wordt wel IJlst bedoeld.

Guillermo, pastori in Isbrechten, vita sua durante tantum, omni anno florenos auri XII.

Item dicta domus tenetur dare omni anno fratri Johanni, emerito, vita sua durante, omni anno florenos auri III.

Item dicta domus tenetur dare omni anno fratri Nicolao Barsdorff, ordinis Sancti Johannis, vita sua durante, florenos auri XII, stuberos XII.

Item dicta domus tenetur dare omni anno Gaurico, conventuali in Sneek, vita sua durante, florenos auri VIII, stuberos VIII.

Restant membro Sneek ultra florenos L, quos praeceptor membri tenetur dare omni anno praeceptoriae Traiectensi, et ultra omnes expensas liquide floreni CCCLII stuberi XI scob. VII.

II. Verbaal der visitatie van 1540.

Sneek, praeceptoriam in Frisia,
dependens a babilivatu Traiectensi.

Anno Domini MDXL, die ultima Iunii, dicti domini visitatores in sua commissione procedentes visitarunt praeceptoriam ordinis S. Johannis prope oppidum Sneek et pro vera informatione habenda vocarunt religiosum fratrem Reinerum Sibrandi, commendatorem, coram quo fuit lecta bulla visitationis. Deinde sibi iniunxerunt, quod omnes libros et scripturas suas circa informationes reddituum et emolumentorum dictae domus coram ipsis praesentaret. Tandem dato sibi iuramento de veritate declaranda circa requisita iuravit et dixit eum esse paratum puram et meram veritatem exponere. Et sic ex dictis registris et libris sequentes informationes extractae sunt.

Sequuntur redditus.

Primo declaravit, quod omnes redditus et proventus dictae praeceptoriae sunt in censibus agrorum, pratorum et pascuorum circum domum et (in) parochiis et pagis

circumstantibus, quorum nomina inferius specificantur. Tamen dixit, quod numerum agrorum particulariter declarare non potest, quia in registris et libris non specificatur, sed pleraque ipsorum agrorum et pascuorum sunt fossatis terminis sine signis distincta et separata ab aliorum possessionibus.

Habet in quadam villa Isbrachten prata et pascua, quae diversis personis locantur pro annuali censu
flor aur. 174— —.

Item in alia villa nomine Terns sunt prata et pascua, quae diversis personis locantur pro annuali censu 140— —.

Item in alia villa, quae dicitur Gonten (sic), sunt prata et pascua, quae diversis personis locantur pro annuali censu 123— —.

Item in alia villa, dicta Longen, sunt prata et pascua, quae diversis personis locantur pro annuali censu
58— —.

Item ex villa Tralinger habet ex locatione pratorum et pascuorum singulis annis a diversis personis . 18— —.

Item in alia villa, dicta in der Het, sunt pascua et prata, quae diversis personis locantur pro annuali censu
13— —.

Item in villa Dorsum sunt pascua et prata, quae diversis personis locantur pro annuali solutione 8— —.

Item prope oppidum Sneck sunt prata et pascua, quae locantur singulis annis diversis personis pro solutione
57— —.

Item habet quaedam prata et pascua circum praeceptoriam, quae servantur pro vaccis et bestiis domus, quia continue habent circa triginta vaccas et cum eorum fructibus sustentat domum et caseis et butyro ac aliis lacticiniis.

Dixit praeterea, quod habent undecim ecclesias parochiales, quae administrantur per fratres conventuales, ex quibus domus nullum habet emolumentum nisi quod commendator post obitum pastorum capit spolia in usum domus; quae aestimari non possunt, quia interdum sacerdotes contraxerunt debita plura quam comperiat in spoliis.

Alios dixit non esse redditus nec emolumenta quam supra dictum est.

Sequuntur onera.

Primo tenentur singulis annis dare et solvere pro pensione domini Babilivi Traiectensis . . flor. aur 50— —.

Item cogitur commendator singulis annis solvere impositiones et exactiones per officiales Imperatoris impositas, nullo habito respectu privilegiorum Ordinis, quae gravamina sunt incomportabilia, unde requirit sublevari.

Rocidium (?) exponitur pro alimentatione domus, in qua continue resident octo vel novem sacerdotes Ordinis, exceptis aliis advenientibus. Habent etiam plures servitores et ancillas pro campo et bestiis. Coguntur emere omnia frumenta pro pane et pro conficienda cerevisia, quae frumenta ex Dacia, Dania et Norvegia advehuntur. Consumuntur praeterea plures pecuniae in carnibus, piscibus et similibus et in vestibus sacerdotum conventualium, in mercede et salario servitorum et ancillarum, quae omnia — si bene calculantur — excedunt summam reddituum praedictorum.

Patiuntur etiam inundationes aquarum et tenentur reparare et restaurare aggeres, pro quibus reficiendis plures pecuniae consumuntur. Accedit etiam interdum, quod rumpuntur aggeres et aquae inundant et submergunt prata et pascua et tunc tenentur defalcare annualem pensionem sive censum ad iudicium et arbitrium proborum virorum.

Depositio testium circa supradicta.

Pro verificatione et certitudine supradictae depositionis habenda dicti domini visitatores examinarunt et interrogarunt religiosos fratres, fratrem Petrum de Bolsert, pastorem in Tralinger, et Desiderium de Dottenkemper, pastorem in Folsgart, conventuales seniores in dicta praeceptorium, qui de omnibus supradictis cognitionem et noticiam certam habent, a quibus particulariter et separatim intellexerunt

sic esse, prout supra dictum est, quia singulis annis computum a commendatore recipiunt, et hoc affirmarunt cum iuramento solemnii.

Situs praeceptoriae.

Domus Ordinis est in provincia Frisiae, non multum distans ab oppido Sneek, et est amplum monasterium, in quo residet commendator cum octo sacerdotibus.

Moriente commendatore conventuales eligunt alium commendatorem, quem Babilivus Traiectensis confirmat.

III. Verbaal der visitatie van 1595.

Aangaande de visitatie van 1595 valt zeer weinig mede te deelen. Het verbaal bevat dienaangaande slechts het volgende :

Die erste Commenda Schnieck.

In Frieschlandt eine gelegen vor der statt Schnieck, gnant St. Johan Dall, welche ufm boden gantz niedergerissen, die güter wüst. Der commendatarius hat etliche conventualen und pastoreyen under ihme, aber jetze gantz verstreuet. Man khönne auch nit erfahren, wie oder wah sie vor dismahl anzutreffen.